

Sobol, Bogdan

Ostatnie statuty mazowieckie z lat 1525 i 1526

Przegląd Historyczny 49/2, 278-295

1958

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

BOGDAN SOBOL

Ostatnie statuty mazowieckie z lat 1525 i 1526

I

Ogłoszony w 1901 r. przez Oswalda B a l z e r a dekret Zygmunta I z 1532 r. przeciwko mężobójcom, zawierający część statutu księcia Janusza III z 1525 r., stanowił w rozważaniach Balzera istotny dowód w rozwiniętej przez niego hipotezie dotyczącej sprawy sankcji zbioru Prażmowskiego¹. Wydrukowany w 1820 r. przez K o w n a c k i e g o wspomniany dekret wydany został w tłumaczeniu polskim², toteż późniejsze krytyczne wydanie dekretu przez Balzera uważać należy za pierwszą naukową edycję tego ważnego źródła prawa mazowieckiego.

Statutem tym interesował się również Stanisław K u t r z e b a, piszący o mężobójstwie w prawie polskim³. Jednakże statut Janusza III w jego pełnym brzmieniu był dotąd niedostępny zarówno dla Balzera, jak i dla Kutrzeby oraz dla wielu innych uczonych.

Podnieść też trzeba tę ważną okoliczność, że od tej pory przybyło wiele nowych źródeł, które wzbogacają wiadomości o losach statutu i o znaczeniu, jakie miał on w reformach współczesnego mu prawa sądowego.

Ze statutem tym pozostaje zwłaszcza w ścisłym związku, również do tej pory niedrukowany, statut ks. Anny, siostry Janusza III, z 1526 r.⁴

Są jednakże ślady, że niektórzy badacze ubiegłego stulecia, a zwłaszcza P a w i ń s k i⁵, znali oba statuty. Ponadto notatki w zachowanych papierach Balzera, robione w związku z przygotowaniem do druku „Corpus Iuris Polonici“ wskazują, że w czasie prowadzenia kwerend w Archiwum Głównym w Warszawie natrafiono na oba omawiane statuty⁶. Kwerend tych jednak prawdopodobnie nie zakończono, ponieważ

¹ O. B a l z e r, *W sprawie sankcji statutu mazowieckiego pierwszego z roku 1532*, RAU whf t. XL, Kraków 1901.

² H. K o w n a c k i, „Pamiętnik Warszawski“ t. XXI, 1820, s. 50—55.

³ St. K u t r z e b a, *Mężobójstwo w prawie polskim XVI stulecia*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne“ t. XXV, Kraków 1929, i osobna odbitka.

⁴ Oba statuty wejdą w przyszłości do wydawnictwa *Iura Masoviae Terrestria* przygotowywanego pod kierunkiem prof. dr Jakuba S a w i c k i e g o, któremu składam podziękowanie za wskazówki i udostępnienie statutu z 1526 r., znajdującego się w odpisie w papierach Balzera.

⁵ A. P a w i ń s k i, *Ostatnia księżna mazowiecka*, „Ateneum Warszawskie“ t. III, s. 421—52; t. IV, s. 7—35, 1891 r.

⁶ Bibl. Ossolineum rkps 7785.

w papierach Balzera nie ma wiadomości o podstawowym przekazie statutu ks. Janusza III z 1526 r.⁷

Przebieg wydarzeń, związanych z tym statutem, był następujący: 26 czerwca 1525 r. książę mazowiecki Janusz III wydał w Warszawie wspólnie z radą książęcą statut zastrzegający sankcje karne przeciwko mężobójcom. Pełny tekst tego statutu zachował się w urzędowych kopiach oryginalnych ekspedycji książęcych, skierowanych w formie mandatów do starostów w całym księstwie. Mandaty te z tekstem statutu oblatowane zostały następnie w księgach sądowych. Statut zapewniał bezpieczeństwo członkom rady książęcej i urzędnikom książęcym w związku z pełnieniem przez nich obowiązków urzędowych oraz w czasie odprawowania sądów. Ponadto, jak zwraca uwagę Balzer, „statut ten podwoił dawniejszą główszczyzną szlachecką z 48 na 96 kop groszy, nałożył na mężobójców jednoroczną karę więzy, co do niejawiających się pozwanych zarządził konfiskatę dóbr; co do tych, których majątek nie starczy na zapłatę główszczyzny, lub którzy w ogóle majątku nie posiadają, postanowił, iż na żądanie pokrzywdzonej rodziny mają być karani gardłem; przydał zarazem postanowienie, że układ zawarty później z rodziną zabitego nie znosi kary więzy i konfiskaty majątku; różne rodzaje krewnobójstwa obłożył nie tylko konfiskatą, ale też zastrzoną karą śmierci; wreszcie starostom, pod wysokimi grzywnami pieniężnymi surowe postępowanie przeciw mężobójcom zalecił“⁸. W dalszym ciągu książę umieścił w statucie dwa artykuły dotyczące zniesienia *iuris non responsivi* w wypadku pobicia, zranienia i zabicia — szczególnie doniosły jest zwłaszcza jeden z tych artykułów, przewidujący zniesienie prawa nieodpowiedniości w wypadku pobicia lub zabicia chłopca przez szlachcica. Wskazuje on na dążenie księcia do zwiększenia obrony prawnej chłopca na Mazowszu. Dalsze artykuły określają postępowanie sądowe i sankcje w wypadku zakłócenia spokoju na drodze publicznej, karę rocznicy za przestępstwa popełniane na rokach sądowych. Zamieszczone zostało także potwierdzenie artykułu *de invasione domorum* ze statutu ks. Konrada III przeciwko mężobójcom z 1496 r.⁹ Wreszcie ostatni artykuł dotyczy zastosowania *brachium saeculare* w wypadku, gdy oskarżony pozostaje dłużej niż rok i sześć tygodni pod karą kościelną¹⁰. Końcowe postanowienie wyznaczało ważność statutu do najbliższego sejmu (*conventus generalis*), na którym książę po zasięgnięciu rady ma zmienić, względnie zatwierdzić statut w dotychczasowym brzmieniu. Statut ks. Janusza III z 1525 r. nie zawiera formuły świadków.

Bardzo istotna zmiana tego statutu dokonana została dopiero na sejmie mazowieckim w Zakroczymiu 26 maja 1526 r. Było to już po śmierci księcia Janusza III, który zmarł 10 marca 1526. W czasie obrad tego Sejmu siostra zmarłego księcia, księżna Anna, wydała przy udziale rady książęcej i na wniosek posłów ziemskich nowy statut, pieczętowany naj-

⁷ Z księgi zakroczymskiej ziem. wiecz. rel. 25. fol. 400. AGAD.

⁸ O. B a l z e r, op. cit., s. 39, 40.

⁹ S. B a n d t k i e, *Ius Polonicum*, Warszawa 1831, s. 449

¹⁰ Termin taki przewidują również mandaty koronne z 1511 i 1516 r., druk w *Corpus Iuris Polonici* t. III, s. 197 i 334. Balzer pominął jeden z przekazów mandatu Zygmunta I z 1511 r., znajdujący się w księdze sieradzkiej grodz. inscript. nr 7/8, k. 176—176v, AGAD, wymieniając tylko radomski i wieluński w AGW.

prawdopodobniej jeszcze pieczęcią ks. Janusza III¹¹, anulujący postanowienia statutu o mężobójstwie z roku 1525. Jak zdaje się wynikać ze źródeł, inicjatorem tej zmiany była rada książęca. Charakterystyczny w tym względzie jest dopisek umieszczony pod tekstem zakroczymskim statutu z 1525 r.: *Anno domini 1526 sabbato in vigilia Sanctae Trinitatis ad mandatum Illustriss. dominae Annae ducis Masoviae et commissionem dominorum consiliariorum iuxta litteras Suae Illustritatis cassati articuli hic inserti.*

Nie wszystkie wszakże artykuły statutu ks. Janusza III zostały unieważnione.

Ze statutu tego zachowała ks. Anna w 1526 r. sześć artykułów, w tym dwa, które nie weszły do dekretu Zygmunta I (art. *de invasione domorum* i art. *de excommunicatis*). Są to mianowicie trzy artykuły *de parricidis*, artykuł *de occisione nobilis feminae*, artykuł *de invasione domorum* i artykuł *de excommunicatis*. Z tych sześciu artykułów pięć weszło do statutu Anny bez zmian, natomiast artykuł o zabójstwie szlachcianki uległ w porównaniu z tekstem pierwotnym pewnym zmianom i w brzmieniu zmienionym wszedł później do tzw. zbioru Goryńskiego, gdzie został poszerzony. Zmiana tego artykułu w statucie Anny w porównaniu ze statutem Janusza polega na skreśleniu kary infamii za zabójstwo i innym określeniu wysokości głównej sumy (*summa pro capite nobili consueta*) w przeciwieństwie do wyraźnego przepisu księcia Janusza, który wyznaczył w tym wypadku 96 kop groszy. Wysokość ruszycy pozostała w obu artykułach bez zmiany, a mianowicie 60 grzywien. Jak wiadomo, w Koronie „pokup za zabicie kobiety na rzecz królowej (*poena pepli reginalis*, za ruszycę) był już od r. 1448 zniesiony“¹².

Reszta artykułów statutu ks. Janusza uległa w 1526 r. skasowaniu. Nastąpiło to na wyraźne polecenie ks. Anny, wyrażone w tekście statutu, która poleciła wykreślić z oblatowanych w księgach sądowych tekstów statutu ks. Janusza III wszystkie artykuły unieważnione na sejmie w 1526 r., natomiast pozostawić i nie wykreślać w tym statucie artykułów, które w 1526 r. zostały pozostawione w mocy.

Ze względu na to, że rozporządzamy tylko trzema przekazami statutu z 1525 r., można sprawdzić jak, przynajmniej w trzech powiatach, polecenie to zostało wykonane. W dwóch księgach sądowych, a mianowicie w warszawskiej i zakroczymskiej nie ma żadnych skreśleń. Teksty są czyste i pełne, w takiej treści i formie, w jakiej były w 1525 r. oblatowane. Jedyne tekst zakroczymski jest częściowo, chociaż niezupełnie zgodnie z postanowieniem ks. Anny, skreślony. Pozostawiony został w tym tekście wstęp i uzasadnienie statutu, artykuł *de occisione nobilis feminae*, artykuł *de invasione domorum* księcia Konrada i artykuł *de excommunicatis* oraz artykuł końcowy, określający moc postanowień statutu do najbliższego sejmiku walnego i formuła końcowa z poleceniem ogło-

¹¹ Można o tym sądzić na podstawie dokumentu wydanego przez księżną Annę w Zakroczymiu na zjeździe 27 maja 1526, który pieczętowany był: *sigillum mediocre Illustrissimi olim principis Janussii etc. fratris nostri charissimi, quo utimur, praesentibus est appensum*. Zakr. ziem. wiecz. rel. 32, fol. 154v, AGAD. Nie wiemy wprawdzie jak miała się sprawa z pieczęcią dużą, ale i tej zapewne księżna Anna jeszcze nie posiadała.

¹² St. K u t r z e b a, op. cit., s. 4 (251).

szenia statutu. Skreślono natomiast wszystkie inne artykuły, a łącznie z nimi trzy artykuły przeciwko krewnobójcom, które zgodnie z poleceniem ks. Anny miały być pozostawione w mocy. Po dokonanej wyżej analizie nasuwa się przypuszczenie, że największy opór szlachty mazowieckiej wzbudzała ta część statutu, która nie weszła zarówno do statutu Anny jak i do dekretu Zygmunta I. Są to artykuły o zniesieniu *iuris non responsivi*, o zakłóceniu spokoju na drodze publicznej i o przestępstwach na rokach sądowych.

Oprócz zasadniczej zmiany, jaką przyniósł statut ks. Anny w stosunku do statutu z 1525 r. zwracają uwagę okoliczności, w jakich statut ten został wydany, szczególnie zaś niewątpliwy udział rady książęcej w jego wydaniu. Udział ten nie był przypadkowy, a nawet powiedzielibyśmy konieczny w ówczesnej sytuacji politycznej Mazowsza. Od marca bowiem 1526 r. tzn. od śmierci ks. Janusza aż do 20 września 1526, to jest do czasu, kiedy ustanowiona została vicesgerencja, nie było w okresie tych kilku miesięcy ukonstytuowanej władzy politycznej na Mazowszu. Wiadoma była tylko i uznawana zasada, przyjęta w dawniejszych układach lennych, na mocy której po śmierci książąt mazowieckich ostatnia część lenna mazowieckiego przyspaść miała Koronie. W tej sytuacji księżna Anna nie miała tytułu prawnego do objęcia panowania. Istniały jednak plany polityczne odłamu szlachty mazowieckiej, wyrażające nadzieję, że uda się zapewnić ks. Annie rządy na Mazowszu. I istotnie w ciągu kilku miesięcy księżna Anna rządy te przy współudziale rady książęcej wykonywała. Okres ten jednak był niewątpliwie okresem przejściowym i w tych warunkach dla zapewnienia mocy obowiązującej statutowi, znoszącemu postanowienia o mężobójstwie z r. 1525, zamieszczona została w jego tekście, a raczej pod tekstem formuła: *commissio dominorum consiliariorum*, w odróżnieniu od statutu ks. Janusza z 1525 r., gdzie znajdujemy formułę: *commissio propria domini ducis*.

Po kilku latach, prawdopodobnie wskutek wzrostu ilości przestępstw i procesów o mężobójstwa, wrócono ponownie, ale tylko częściowo, do statutu ks. Janusza III. Kiedy wojewoda Prażmowski zawiózł na sejm koronny do Krakowa opracowany w 1531 r. pierwszy po inkorporacji zbiór prawa mazowieckiego, dyskutowana była również na tym sejmie sprawa represji przeciwko mężobójcom. W wyniku tych dyskusji wśród czterech wydanych przez króla 29 stycznia 1532 dekretów dla Mazowsza znalazł się również ponownie potwierdzony statut ks. Janusza III z 1525 r. Statut ten, obecnie w formie dekretu królewskiego *de homicidiis*, zawierał jednak tylko 10 artykułów, a więc połowę dawnego tekstu statutu ks. Janusza III. Opuszczony został w dekrecie artykuł pierwszy tego statutu, którego redakcja, może zresztą przypadkowo, odmienna jest w tekstach warszawskim i zakroczymskim, oraz siedem artykułów końcowych. Poza tym poważnym obcięciem tekstu nie poczyniono żadnych zmian w treści zatrzymanych artykułów. Już jednak to okrojenie tekstu statutu, nie mówiąc o nieporozumieniach innej natury w dziedzinie stosowania prawa sądowego, o czym pisaliśmy na innym miejscu¹³, wzbudzi-

¹³ B. Sobol, O podstawie prawnej stosowania statutów i zwyczajów sądowych na Mazowszu w latach 1532—1540, „Czasopismo Prawno-Historyczne“ t. IX, 1957, z. 1, s. 45—74.

dziło w praktyce sądowej szereg wątpliwości. Wskazówkę taką daje zapiska sądowa z połowy czerwca 1532 r., a więc jeszcze za życia wojewody Prażmowskiego, dotycząca procesu o obcięcie ręki, gdzie znajdujemy następujący fragment: ... *Ex adverso praefatus Andreas ad citationem negavit et domini iudicio praesidentes audita citatione et responsione hanc ipsam citationem ad alios suos terminos pallitaverunt et hoc ideo, quia dominus iudex vult consulere dominum pallatinum an secundum novum statutum vel antiquum pro praefata mutilatione iudicialiter procedere debeat et si hinc Hedvigi debet decernere probationem vel dicto Andreae obductionem*¹⁴.

Fragment powyższy dotyczy, zwłaszcza że idzie również o sprawę postępowania sądowego w takim wypadku, artykułu ze statutu ks. Janusza z 1525 r., zaczynającego się od słów: *Item si aliquis nobilis percusserit nobilem et vulneraverit*. Jest to bowiem jeden z tych artykułów, które nie weszły do dekretu Zygmunta I *de homicidiis* z 29 stycznia 1532. Należało to widać wątpliwości sędziemu, który postanowił zwrócić się do wojewody o wyjaśnienie, jak należy postępować w sprawie nie unormowanej wyraźnie na sejmie krakowskim w 1532 r.

W czasie ponownego zatwierdzenia w 1532 r. statutu ks. Janusza III nie wspomniano ani słowem o dokonanych przez ks. Annę w 1526 r. zniesieniu tego statutu. Zwraca ponadto uwagę, że król zaznaczył, iż za swego bezpośredniego poprzednika panującego w księstwie mazowieckim uważa ks. Janusza III i tym samym dał do zrozumienia, że o legalności statutu ks. Anny nie może być mowy¹⁵.

Miarą tego, jak bardzo potrzebne było ponowne zaostrenie na Mazowszu przepisów przeciwko mężobójcom, jest spotykana w księgach sądowych duża ilość procesów o mężobójstwa. Dekret Zygmunta I z 1532 wszedł więc w życie natychmiast, a niektóre wyroki sądowe na jego podstawie wydane wskazują przy tym wyraźnie na żywą pamięć o artykułach postanowionych przez ks. Janusza III w roku 1525¹⁶.

Już z przedstawionych wyżej losów statutu ks. Janusza III widać, że miał ten statut zwolenników i przeciwników na Mazowszu. Fakt, że został on przedłożony królowi do zatwierdzenia w 1532 r. przez wojewodę Prażmowskiego przy okazji załatwiania sprawy sankcji zbioru prawa mazowieckiego posłużył po śmierci Prażmowskiego do przedsięwzięcia ataków na ten statut i negocjowania jego mocy obowiązującej. Wykorzysta-

¹⁴ Akta ziemskie powiatu tarczyńskiego nr 9, fol. 71, *Deliberavit Copana*, AGAD.

¹⁵ Świadczy o tym akt Zygmunta I z 13 września 1526, *Litterae obligatoriae de iuribus et privilegiis ducatus Masoviae confirmandis*, *Corpus Iuris Polonici* t. IV. 1, nr 90, gdzie znajdujemy obietnicę, że król na przyszłym sejmie walnym potwierdzi Mazowszanom: *eorum iuria et privilegia, iusta et honesta legitimeque emanata ac libertates etiam iuste et legitime concessas a principibus Masoviae defunctis, legitime imperantibus in quarum usu et possessione antiqua, continua et pacifica fuerunt, confirmabimus...*, a więc jeżeli przekona się, że zostały przez dawniejszych książąt prawnie wydane. Nadto zaś, że Zygmunt I za swego bezpośredniego poprzednika w księstwie mazowieckim uważał ks. Janusza III dowodzi zdanie we wstępie do dekretu o mężobójstwie z 1532 r., gdzie król pisze o nim: *praedecessorem nostrum immediatum, powtórzone również w zakończeniu tego dekretu (zob. artykuł: Mandatum praemissa exequendi)*.

¹⁶ Ciekawy pod tym względem przyczynek stanowią dwa wyroki sądu sejmowego mazowieckiego, *decretum Duczimyno* i *decretum Slanczino*, drukowane obecnie poniżej.

wano zwłaszcza do tego celu powszechną opinię, jaka na Mazowszu panowała, że Prażmowski samowolnie zniekszczał przedstawiony królowi zbiór prawa mazowieckiego, wskutek czego zbiór ten nie uzyskał sankcji królewskiej. Służyć to miało rozumowaniu, że Prażmowski nie powinien był przedstawiać królowi statutu ks. Janusza III celem odnowienia jego ważności, ponieważ statut ten został przez ks. Annę w 1526 r. anulowany. Tak można bowiem rozumieć znany tekst Legacji sejmowej mazowieckiej na sejm koronny z 1534 r.¹⁷

Wysiłki te jednak, przedsiębrane przed rokiem 1540, nie dały żadnego rezultatu. Król dekretu przeciwko mężobójcom nie wycofał, a nawet wręcz przeciwnie, w roku 1537 jak wiemy z jednej z zapisek sądowych, dekret ten został ponownie ogłoszony w Nowym Mieście¹⁸. O tym, że dekret ten był również stosowany w praktyce sądowej świadczy ponadto i ta okoliczność, że w czasie sporządzania kopii zbioru Prażmowskiego po 1532 r. przepisano także i dołączono do zbioru na końcu i ten dekret królewski¹⁹.

Sytuacja jednak uległa ponownej zmianie w 1540 r. Przy ostatecznym zatwierdzeniu przez króla przedłożonego przez wojewodę Goryńskiego zbioru prawa mazowieckiego nie dołączono już do tego zbioru omawianego dekretu królewskiego przeciwko mężobójcom. Niektóre tylko artykuły z tego dekretu zostały włączone wprost do zbioru, a tendencja, jaką się ustawodawcy przy tym kierowali wskazuje na ponowny powrót do koncepcji reprezentowanej w statucie ks. Anny z 1526 r.²⁰

II

Mówiąc na wstępie o znaczeniu, jakie przypisywali statutowi ks. Janusza III przede wszystkim Balzer i Kutrzeba, wspomnieliśmy, że właściwie drukowane obecnie nieznane dotąd teksty statutów z lat 1525 i 1526 niegdyś znane były kilku badaczom w przekazach źródłowych.

Zwraca jednak uwagę okoliczność, że mimo to inni badacze, którzy nie prowadzili samodzielnych badań w zasobie ksiąg sądowych znajdujących się w Archiwum Głównym Akt Dawnych i zdani byli w tej mierze na korzystanie z opracowań drukowanych, nie mogli we własnych pracach posłużyć się wspomnianymi statutami.

W 1929 r. wyszła niewielka praca Kutrzeby o mężobójstwie, dotycząca prawnego ścigania tych przestępstw w Koronie i na Mazowszu w XVI wieku²¹. W odniesieniu do interesującego nas statutu ks. Janusza III z 1525 r. autor pisze: „Nie znamy pierwotnego tekstu tego ostatniego statutu, nie wiemy, czy był wieczysty, czy czasowy; można przypuszczać, że i on miał raczej tylko czasową moc prawną. W roku 1532 jednak, przy zatwierdzeniu pierwszego statutu mazowieckiego, król Zygmunt I zatwierdzał z osobna i ten statut [tu cyt. Balzera w sprawie sankcji, B.S.]

¹⁷ *Acta Tomiciana* t. IX, Bibl. Czartoryskich rkps 249. Por. też O. B a l z e r, op. cit., s. 189 i 218 i A. W i n i a r z, *O zwodzie zwyczajów prawnych mazowieckich układu Wawrzyńca z Prażmowa*, RAU whf t. XXXII, 1895, s. 130.

¹⁸ B. S o b o l, op. cit.

¹⁹ B. S o b o l, op. cit.

²⁰ B. S o b o l, op. cit.

²¹ St. K u t r z e b a, op. cit., s. 8, 17, 20.

księcia Janusza. Moc jego prawna nie utrzymała się długo, gdyż pod wpływem opozycji szlachty mazowieckiej nie dołączono [tu cyt. Balzera w sprawie sankcji, B.S.] tego statutu do drugiej kodyfikacji prawa mazowieckiego z r. 1540²². Kutrzeba zaznacza również, że niektóre przepisy statutu ks. Janusza weszły następnie do zbioru Goryńskiego, a później do Exceptów Mazowieckich.

Z wyjaśnień Kutrzeby, że II zbiór mazowiecki (Goryńskiego) przejął przepisy o krewnobójstwie i zabiciu szlachcianki ze statutu Janusza z 1525 wynika, że Kutrzeba nie znał statutu Anny z 1526 r., chociaż robił poszukiwania w Archiwum Głównym w Warszawie. Kutrzeba, jak pisał, korzystał w pracy z materiałów zebranych przez Balzera do kwestii mężobójstwa, za co składa mu serdeczne podziękowanie (s. 6, przypis 7). Materiały wszakże dostarczone przez Balzera dotyczyły raczej prawa koronnego. W ten sposób osobne studium Kutrzeby poświęcone statutowi Janusza III nie dało rezultatu, a autor ograniczył się jedynie do analizy dekretu Zygmunta I.

W 1931 r. wychodzą trzy prace R a f a c z a poświęcone instytucjom prawa karnego²². Na ich podstawie można stwierdzić, że Rafacz jest trzecim (po Pawińskim i Balzerze), który dotarł do większości zasadniczych materiałów w omawianych tu sprawach. Najwyraźniej przekonuje o tym rozprawa o karze rocznicy. Autor jej pisze: „obowiązki tego rodzaju istniały do roku 1525, kiedy na jeden rok przestały obowiązywać [tu przypis 26: ziem. warsz. 14, s. 629-632], z rokiem zaś 1526 odżyły, ponieważ statut roku 1525 został zniesiony [tu przypis 27: wskazuje na to przekreślenie w księdze, jak również dopisek dodany do księgi, a umieszczony pod skreśleniem] i trwały tak do roku 1540”²³. Charakterystyczna jest nieścisłość, z jaką są sformułowane przypisy w cytowanym wyżej urywku. W pierwszym wypadku (przypis 26) Rafacz wskazuje dokładnie na statut Janusza III o mężobójstwie z 1525 r., natomiast w drugim (przypis 27) nie wiadomo o jaką księgę, przekreślenie i dopisek mu chodzi. To samo przewija się przez całą pracę o rocznicy. Tymczasem, jak się okazuje, cytat ten ma za podstawę jeszcze jeden przekaz statutu Janusza III z 1525 r.²⁴, zawarty w księdze ziemskiej zakroczymskiej 25 na s. 400—403, pod którym po przekreśleniu go w 1526 r. znajduje się dopisek, iż uczyniono to z polecenia ks. Anny i rady książęcej.

Trudno powiedzieć, dlaczego Rafacz nie wskazał na statut ks. Anny z 1526 r. o mężobójstwie. Wiedział on niewątpliwie, gdzie statut ten się znajduje, ponieważ przy zupełnie innych zagadnieniach cytuje księgę sądową łomżyńską 7, w której oblatowany był statut Anny²⁵.

²² J. R a f a c z, *Kara rocznicy w dawnym prawie mazowieckim*, Warszawa 1931; t e n ż e, *Zranienie w prawie mazowieckim późniejszego średniowiecza*, Lwów 1931, zob. s. 72; t e n ż e, *Instytucja początku w średniowiecznym prawie mazowieckim*, „Themis Polska” t. VI, seria III i osobno Warszawa 1931, s. 41, przypis 180. Zob. również na ten temat prace z lat następnych: *Dawne polskie prawo karne*, część ogólna, Warszawa 1932, s. 25 i *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936.

²³ J. R a f a c z, *Kara rocznicy*, s. 10. Ponadto na s. 13 i 19 tej pracy w podanym przez autora wstępie z księgi sądowej ziem. warsz. 14, znajduje się błędnie odczytane słowo *temerit*. Powinno być *tacuerit*.

²⁴ Do tego m. in. przekazu, jak wspominaliśmy, nie dotarł B a l z e r przy zbieraniu materiałów do *Corpus Iuris Polonicum*.

²⁵ Por. J. R a f a c z, *Instytucja początku*, loc. cit.

Pozostaje jeszcze kilka prac, mniej lub więcej wiążących się ze statutem z 1525 r.

Statut ten uwzględnił w wydanej w 1880 r. pracy Karol D u n i n²⁶, a zwłaszcza w kilka lat później Antoni S z c z e p k o w s k i w interesującym artykule o zabójstwie w dawnym prawie mazowieckim²⁷. Wiadomość o tym statucie podaje również W i n i a r z²⁸.

Prace te jednak, ciekawe pod innym względem, nie wnoszą z reguły niczego nowego, ponieważ nie wykraczają poza ramy, które w roku 1820 nakreślił Hipolit Kownacki.

W papierach Balzera są następujące wiadomości o niektórych byłych i istniejących egzemplarzach statutów o mężobójstwie Janusza z 1525 r. i Anny z 1526 r. Dopełniam te wiadomości wskazaniem tekstów, których Balzer nie znał:

A. PRZEKAZY ŹRÓDŁOWE
STATUTU KS. JANUSZA III Z 1525 R.:

- a. Księga ziemska łomżyńska t. 7 (1523-26). *Statutum ducale* ks. Janusza z 1525 r. Spalona.
- b. Księga ziemska wiska t. 4. *Articuli* ks. Janusza z 1525 r. Spalona.
- c. Akta ziemi grodu warsz. t. 14, f. 629—632. AGAD.
- d. Ziemskie zakroc. wiecz. rel. 25 (1521—1525) fol. 400—403, AGAD (nieznany Balzerowi).
- e. Wyszogrodzkie terrestria omn. transact. 11, składka XXIX, AGAD (nieznany Balzerowi).

B. PRZEKAZY ŹRÓDŁOWE DEKRETU ZYGMUNTA I Z 29 STYCZNIA 1532 R.:

- a. Metryka Koronna (maz.) t. I, fol. 107-109. Zbiór Prażmowskiego.
- b. Rękopis wilanowski zbioru Prażmowskiego, Archiwum Publ. Połtockich nr 4, s. 252—257.
- c. Akta ziemi i grodu warszawskiego t. 15, s. 1189—1193.
- d. Księga ziemska wąsoska t. 4 (1499), f. 606^v — 608^v. Spalona. *Litterae constitutionum contra homicidiis* ks. Janusza (inserowane) 1532 r.
- e. Księga ziemska wiska t. 4. Spalona.
- f. Księga ziemska warecka t. 5. Spalona.
- g. Księga ziemska łomżyńska t. 10/12. Spalona.
- h. Księga ziemska zakroc. wiecz. rel. 32 (1531—35), f. 77^v—79, AGAD, (nieznany Balzerowi).
- i. Teki Naruszewicza, *Constitutiones* Zygmunta I z 1532 r., t. 46, nr 64, s. 285—289.

C. PRZEKAZY DRUKOWANE DEKRETU ZYGMUNTA I Z 29 STYCZNIA 1532 R.:

- a. „Pamiętnik Warszawski“ t. XXI, 1820, s. 50-55. Statut Zygmunta I z 1532 r. podany przez Kownackiego w tłumaczeniu polskim.

²⁶ K. D u n i n, *Dawne mazowieckie prawo*, 1880.

²⁷ A. S z c z e p k o w s k i, *O zabójstwie w dawnym prawie mazowieckim*, „Gazeta Sądowa“, Warszawa 1888, s. 574 nn.

²⁸ A. W i n i a r z, op. cit., s. 91—170. Por. również recenzję A. R e m b o w s k i e g o w „Bibliotece Warszawskiej“ 1895, t. III, s. 351.

b. O. B a l z e r, „W sprawie sankcji statutu mazowieckiego pierwszego z roku 1532“, RAU whf t. XL, Kraków 1901 (na podstawie MK t. I).

D. PRZEKAZY ŹRÓDŁOWE STATUTU KS. ANNY Z 1526 R.:

- a. Księga ziemska łomżyńska t. 7(10), f. 661—661^v. Spalona.
 b. Księga ziemska wiska t. 4(1139), f. 195^v—196. Spalona.

Z dwóch zachowanych tekstów statutu ks. Janusza z 1525 r. za podstawę wydania przyjęliśmy tekst z księgi sądowej zakroczymskiej, jako najpełniejszy. Przekaz ten porównany został z tekstem z księgi sądowej warszawskiej, z tekstem z księgi sądowej wyszogrodzkiej oraz z tekstem dekretu Zygmunta I z 1532, stanowiącym dodatek do zbioru Prażmowskiego, zamieszczony w *Metryce Koronnej* i wydrukowany u Balzera. Tekst z księgi wyszogrodzkiej, w dużym procencie zniszczony — zwłaszcza w niektórych ciekawych miejscach — ma znaczenie raczej pomocnicze i nie może być w związku z uszkodzeniem wielu fragmentów traktowany jak pełnowartościowy przekaz.

1. JANUSZ III KS. MAZOWSZA WYDAJE WRĄZ Z RADĄ KSIĄŻĘCĄ STATUT PRZECIWKO
 MĘZOBÓJCOM NA MAZOWSZU

Warszawa 26 czerwca 1525

Oryginał — nieznan. Kopie — 1) Ks. zakroczymska ziemska wiecz. rel. 25 (1521—1525), fol. 400—403, AGAD¹. 2) Akta ziemi i grodu warszawskiego 14 (1525—1526), fol. 629—632, AGAD². 3) Wyszogrodzkie terrestria omn. transact. 11, składka XXIX, AGAD³

³Constitutiones Novae per illustrissimum dominum dominum Janussium dei gratia ducem Mazoviae, Russiae cum dominis consiliariis Warschoviae laudate anno domini 1525^a.

Janussius dei gratia dux Mazoviae, Russiae etc.

^bGeneroso Joanni Radzyeyowski capitaneo nostro Zacroczimieni sincere nobis dilecte^b. Volentes tam frequentibus homicidiis, parricidiis

^{a-a} Ingrossatio Novi Statuti Varschoviae in conventionem proximam praeterita decreti, *warsz. 14*, Constitutiones novae de homicidiis, *Metr. 1*.

^{b-b} Generoso Joanni de Oyrzanowo pincernae Lywensi et capitaneo nostro Varschoviensi ac Nurensi gracie nobis dilecto gratiam nostram. Generose gracie nobis dilecte, *warsz. 14*; Magnifico Petro Kopythowski castellano Varschoviensi et capitaneo nostro Vyschegradziensi sincere nobis dilecto gratiam nostram. Magnifice sincere nobis dilecte, *wyszogr. 11*; Sigismundus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, totiusque Prussiae ac Mazoviae etc. dominus et haeres. Magnifico et generosi Laurencio de Prażmowo, palatino, castellanis, capitaneis aliisque dignitariis et officialibus nostris dilectis gratiam nostram regiam.

¹ Skróc: *zagr. 25*.

² Skróc: *warsz. 14* (dla *Metryki mazow. 1* — skróc *Metr. 1*).

³ Skróc: *wyszogr. 11*.

domorum et villarum^c invasionibus aliisque multis et variis excessibus, qui in ducatu nostro creverunt viam praecludere^d et subditos nostros a tali licentia delinquendi compescere atque avertere de consilio nostrorum consiliariorum articulos infrascriptos constituimus in toto ducatu nostro per omnes subditos nostros firmissime^e observandum.

Primum^f. Quicumque alicui ex consiliariis aut officialibus nostris qui iudiciis praesunt comminari in vitam, eorum vias obsidere, domos eorum invadere et quicquid^g aliud mali contra eos moliri audeat, talis in huiusmodi excessu comprobatus et convictus poena hac mulctari debet^h videlicet bonis eius primum confiscatis capite privari debet^h. Quam constitutionem nedum de auctoribus sceleris, verum et de coadiutoribus fautoribusque intelligere volumus.

Item homicidaeⁱ et interfectores nobilium post ultimam proclamationem possunt statim^j et debent cittari a parte laesa ad praesentiam nostram pro capite interfecto, ubi absque omni^k exceptione in termino primo peremptorio iuri parere et respondere homicida tenebitur. Quo negante homicidium^l, pars laesa testibus plenis, nobilibus 'bonae famae'^l et possessionatis illum coniurare debet. Quos testes in eodem termino nominab[it et]⁴ tandem in sex septimanis ducat^m in proprioⁿ districtu^o. Eo facto homicida sic convictus statim capi debet per officiales nostros

Magnifici et generosi, sincere nobis et fideles dilecti. Quod dum hic cum omnibus statibus regni nostri conventum generalem tenuissemus, inter alias actiones publicas, quae hic egimus, communi subditorum nostrorum petitione hortati sumus, ut homicidia, quae iam postposito Dei et hominum, immo legumque publicarum timore, adeo inter subditos regni nostri, hoc praecipue tempore, inoleverunt, ut plurimum vereamur, ne divina ultio in nos et regnum nostrum ob hoc sequatur, et proinde ea ratione moti, nolentes homicidia huiusmodi impunita esse, et sine debita animadversione praeterire, de unanimi consiliariorum nostrorum regni nostri sententia et decreto, statutum Regni de homicidiis, illud sancitum, quod iam abrogatum et sublatum fuerat, ad petitionem consiliariorum nostrorum et nuntiorum terrestrium innovamus. Proinde nolentes etiam animadversione publicae praeterire occasionem homicidiorum huiusmodi etiam in ducatu nostro Mazoviae patrandorum, Sinceritate Tua et aliis consiliariis nostris et nuntiis terrestribus ducatus nostri Mazoviae, idem apud nos petentibus, et instaurandum et innovandum etiam duximus statutum de homicidiis huiusmodi per illustrem olim Janussium, dominum ducem Mazoviae, praedecessorem nostrum immediatum et consiliarios eius sancitum, quod statutum huiusmodi sequitur, *Metr. 1 (teraz następuje art. 1 dekretu Zygmunta Poena duplicata capitis occisi, zaczynający się od słów: Item homicidae et interfectores nobilium, który jest artykułem drugim według porządku statutu Janusza. Uwaga: powyższy wstęp Zygmunta I podaję według emendowanego tekstu wydanego przez Balzera w dodatku do pracy o sankcji pierwszego statutu mazowieckiego B. S.)*.

^c viarum warsz. 14, wyszogr. 11.

^d percludere warsz. 14.

^e brak w warsz. 14.

^f brak w wyszogr. 11.

^g quicquot? warsz. 14.

^{h-h} brak w warsz. 14, w wyszogr. 11 w tym miejscu tekst zniszczony.

ⁱ omicide warsz. 14.

^j statui warsz. 14.

^k videlicet, wyszogr. 11.

^l homicidium Metr. 1.

^{l-l} bene famatis Metr. 1.

^m ducet warsz. 14.

ⁿ brak w warsz. 14.

^o districtu suo warsz. 14.

⁴ Tekst wyrwany w zakr. 25.

et in carcerem^p poni tenerique illic ad unius anni decursum irremissibiliter, nec inde dimitti debet, donec duplicatam poenam capitis nobilis, videlicet nonaginta sex sexagenas grossorum 'in mediis grossis' amicis occisi solvat^s in effectum^t. Citatio vero contra talem homicidam debet dari et inferi per praeconem et duos nobiles in domum seu bona eiusdem homicidae quatuor septimanis ante terminum⁵.

Si vero talis homicida "citatus non comparuerit", omnia bona eius confiscari debent, de quibus parti laesae solutionem capitis facere tenebimur^w, aut illi bona eiusdem homicidae tradi^y tamdiu tenenda^z donec homicida summam praedictam pro capite occiso exolvat, et carceris poenam unius anni expleat. Quod si bona homicidae ad summam praefatam capitis se non extendant, vel quod^{aa} ipse homicida sit impossessionatus, talis per capitaneos nostros inquiri et capiti^{ab} debet. Quod^{ac} si non habuerit, unde solvat, parte laesa instigante^{ad} et coniurante^{ad}, homicida capite plectatur. Et si capitanei nostri, per partem laesam admoniti, istud^{ae} facere neglexerint aut^{af} recusaverint^{ag} quinquaginta sexagenas minus duabus^{ae} poene nobis solvere debebuntur^{ah}⁶.

Item si aliquis^{ai} nobilis in domo aut bonis suis aliquem vagum aut^{aj} impossessionatum foverit aut^{ak} conservaverit, et ille de domo aut bonis eius exiens, homicidium in ducatu nostro perpetraverit, talis conservator homicidae tenebitur homicidam huiusmodi tradere officialibus nostris et parti laesae, alias^{al} solus poenas^{al} suprascriptas pro eo ponere^{al} et pati debebit^{am}. Et hoc, ^{an}si eum pars^{an} laesa^{ao} plenis coniurare testibus^{ao} praesumpserit^{ap}, quod istum homicidam vagum ad hoc in domo et bonis

^p carceres *Metr. 1, wyszogr. 11.*

^{r-r} brak w *Metr. 1 i w wyszogr. 11.*

^s solvet *warsz. 14.*

^t effectu *warsz. 14 i Metr. 1.*

^{u-u} non comparuerit citatus *Metr. 1.*

^w tenebitur *Metr. 1.*

^y tradere *zakr. 25, warsz. 14, Metr. 1, wyszogr. 11.*

^z tenere *warsz. 14.*

^{aa} brak w *Metr. 1.*

^{ab} capi *warsz. 14 i Metr. 1.*

^{ac} Qui *warsz. 14.*

^{ad-ad} brak w *warsz. 14.*

^{ae-ae} brak w *warsz. 14.*

^{af} ac *Metr. 1.*

^{ag} praecusaverint *Metr. 1.*

^{ah} tenebuntur *warsz. 14 i Metr. 1.*

^{ai} quis *Metr. 1.*

^{aj} ac *Metr. 1.*

^{ak} et *warsz. 14.*

^{al-al} poenas solus.

^{al} pendere *warsz. 14, wyszogr. 11, Metr. 1.*

^{am} debet *Metr. 1.*

^{an-an} si pars eum *Metr. 1.*

^{ao-ao} testibus plenis coniurare *warsz. 14.*

^{ap} presumpserit *warsz. 14.*

⁵ *Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: Poena duplicata capitis occisi.*

⁶ *Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: Homicida non comparens.*

suis^{ar} asfovit et servavit^{as}, et quod istud homicidium cum scientia et voluntate sua^{at} perpetravit⁷.

Item si talis homicida in carcere moreretur, successores sui^{au} de bonis eius non plus solum quadraginta octo sexagenas amicis occisi pro capite solvere tenebuntur⁸.

Item si aliquis^{aw} patrem, matrem, fratrem, sororem, patruum, ^{ay}maritum^{az}, uxorem^{ay} aut illum, cui in bonis succedere deberet, interfecerit, talis^{ba} paricida^{bb} proclamatus et per amicos occisi, ut supra, convictus, ab omni successione cum pueris suis specialiter^{bc} ad bona illius, quem occidit, ^{bd}removeri et privari^{bd} debet, et ipse paricida^{be} aliquo mortis genere atrociori perdi et puniri, ut caeteri exemplo^{bf} mortis suae turpissimae a tam nephando retrahantur facinore⁹.

Item inter virum et uxorem tali paricidio^{bg} subsecuto^{bh}, omnes donationes, dotalicia, dotes, successiones et inscriptiones quaecunquae ei, qui occiderit socium suum non cedent^{bi} in commodum, sed ad amicos occisi devolventur^{bj}¹⁰.

Item si tales paricidae^{bk} citati ^{bl}parere non curaverint^{bl}, nec potuerint^{bm} per officiales nostros apprehendi^{bn} ipso facto infames erunt et bona eorum confiscari debent. Nihilominus tamen capitanei nostri, ut eos apprehendant^{bo}, curare debent omni studio sub poena suprascripta¹¹.

Item si tales paricidae^{bk} citati ^{bl}parere non curaverint^{bl}, nec potuerint per amicos eius, ut supra scriptum^{bp} est, infamis erit et pro capite occiso^{br} feminae summam suprapositam nonaginta sex sexagenarum^{bs} solvere

^{ar} brak w Metr. 1.

^{as}—^{as} foverit et servaverit Metr. 1.

^{at} eius Metr. 1.

^{au} brak w Metr. 1.

^{aw} qui warsz. 14 i Metr. 1.

^{ay}—^{ay} uxorem maritum warsz. 14.

^{az} maritus Metr. 1.

^{ba} brak w warsz. 14.

^{bb} patricida Metr. 1.

^{bc} brak w Metr. 1.

^{bd}—^{bd} remove et privare Metr. 1.

^{be} patricida Metr. 1.

^{bf} hoc exemplo warsz. 14.

^{bg} patricidio Metr. 1.

^{bh} subsequuto Metr. 1.

^{bi} cedunt Metr. 1.

^{bj} devolvuntur Metr. 1.

^{bk} patricidae Metr. 1.

^{bl}—^{bl} comparere non curabunt warsz. 14, comparere non curaverint, *wyszogr.* 11.

^{bm} poterint zakr. 25, warsz. 14, *wyszogr.* 11, Metr. 1.

^{bn} apprehendi warsz. 14.

^{bo} comprehendant warsz. 14.

^{bp} dictum warsz. 14.

^{br} occisae warsz. 14.

^{bs} sexagenas Metr. 1.

⁷ Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: Homicidae conservator.

⁸ Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: Quod si homicida moriatur in carcere.

⁹ Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: De patricidis.

¹⁰ Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: Poena patridii inter coniuges.

¹¹ Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: Patricidae non parentes.

tenebitur; et insuper pro^{bt} poena nobis pertinente^{bu} sexaginta marcas^{bw} numeri et monetae Cracoviensis^{by} solvi^{bz} debet¹².

Item si aliquis^{ca} homicida non permiserit se proclamari^{cb} et cum parte laesa componeret^{cc}, volens has poenas constitutas evadere, talis, si homicidium manifestum fuerit, per capitaneos nostros capi debet et in turri spatio unius anni detineri. ^{cd}Si fugerit^{cd} bona ipsius^{ce} confiscari debent, neque sibi restitui nisi prius carceris poenam expleat¹³.

Item si aliquis^{cf} nobilis percusserit nobilem et vulneraverit, talis citatus ad terminos communes stare et respondere tenebitur non obstante quovis iure et privilegio seu aliqua concessione nostra non respondendi in terminis communibus. Quod ius in tali casu abrogamus. Et^{cg} negante percussorem actor^{ch} probare debet contra cum testibus plenis, qui convictus vulnera ultra solitum duplicata videlicet pro quolibet vulnere cruento tres sexagenas et pro livido mediam alteram sexagenam ^{ci}parti laesae solvere debet^{ci}.

Item si aliquis^{cj} nobilis percusserit aut occiderit emethonem^{ck}, talis similiter in terminis communibus citatus respondere debet iure non responsivo se non protegendo, quod etiam in eodem casu abrogamus.

Item si aliquis^{cl} comminari aut dissidationes^{cm} ^{cn}alteri facere^{cn} praesumpserit^{co} aut in itineribus strueret insidias vel in via venientem

bt brak w Metr. 1.

bu pertinet Metr. 1.

bw marcae Metr. 1.

by Polonicalis Metr. 1.

bz solvere zakr. 25, warsz. 14, Metr. 1.

ca quis Metr. 1.

cb proclamare Metr. 1.

cc componeret Metr. 1 i wyszogr. 11.

cd—cd si fugerit warsz. 14, Et si sint Metr. 1.

ce eius warsz. 14.

cf quis warsz. 14.

cg eo warsz. 14, wyszogr. 11.

ch brak w warsz. 14.

ci—ci solvere parti laesae tenebitur warsz. 14.

cj quis warsz. 14.

ck kmethonem warsz. 14.

cl quis warsz. 14, wyszogr. 11.

cm disidaciones warsz. 14.

cn—cn facere alteri warsz. 14.

co presumpserit warsz. 14.

¹² Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: De occisione feminae nobilis.

¹³ Artykuł powyższy w Metr. 1 pod tytułem: De homicida non permittente se proclamari. Po tym artykule idzie następny, którego nie ma w statucie Janusza III, stanowiący zakończenie dekretu Zygmunta I: 10. Mandatum praemissa exequendi. Ideo mandamus Sinceritati et Fidelitatibus Vestris praesentibus, quatenus statutum hoc de homicidiis, per illustrem dominum Janussium ducem Mazoviae, antecessorem nostrum sancitum, per publicam ministerialium proclamationem ad notitiam omnium et singulorum deducat et deducant; et praesentes litteras nostras in libros terrestres omnium districtuum, Tua Sinceritas Palatine, inscribi et induci faciat; patratore vero homicidiorum et capitaneos nobis negligentes deferat, poenis in statuto suprascripto contentis irremissibiliter puniendos. Sic et non aliter factura Sinceritas Tua et Fidelitates Vestrae pro debito tuo et gratia nostra. Datum in conventionie generali Cracoviensi, feria secunda ante festum Purificationis Sanctissimae Dominae nostrae Mariae proxima, anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo secundo, Regni vero nostri vigesimo sexto. Uwaga: podane wg emendowanego tekstu O. Balzera.

aut venturum^{cp} expectare^{cr} hostiliter et in vitam eius armatus staret occulte vel manifeste, talis citatus ad praesentiam nostram in primo termino stare debet peremptoriae et respondere. Quem, si actor metterius alias cum duobus testibus nobilibus bonae famae coniuraverit, capi debet convictus et in turrim^{es} poni atque ^{ct}spatio unius anni^{ct} illic detineri nec inde dimitti nisi prius praefato actori per sufficientem cautionem saecuritatem fecerit. Et nihilominus quia ausus est in terra nostra pacifica talia conari et moliri ad poenam sexaginta marcarum ^{cu}monetae et numeri^{cu} Cracoviensis ^{cw}nobis solvendum^{cw} erit obligatus.

Item pro maiori saecuritate et pace in iudiciis et tempore terminorum observandum^{cy} consensimus et admisimus capitaneis et officialibus nostris, ut^{cz} in recenti crimine et excessu violatores capere non poterint. Agere et instigare contra tales^{da} valeant sola probatione et recognitione praeconis aut officialium ^{db}tunc iudicio praesidencium^{db}, quae fuerit libro inscripta et publica^{dc} [s]. Et hoc, si pars laesa facta publicatione huiusmodi tacuerit vel agere non praesumpserit^{dd} ad sex septimanas, quo facto violatores huiusmodi in poenam quindecim sexagenarum, que Rocznycza vocatur condemnari debent et in carcerem^{de} sex septimanis recludi.

Item articulum de invasione domorum illustrissimi olim domini ducis Conradi patris nostri charissimi in toto approbamus et decrevimus^{df}, ut observetur firmissime et exequatur.

Item quicumque fuerint accusati coram capitaneis nostris quod censuras ecclesiasticas ultra annum et sex septimanas sustinerent, tales omnes capitanei nostri ad instigationem partis et processibus censurarum debite revisis secundum consuetudinem terrae nostrae in carcerem deponere tenebuntur et inde eos non dimittere, donec parti suae satisficiant^{dg} et a censuris^{dh} se absolvi procurent.

Item volumus^{di} et constituimus, ut istae constitutiones nostrae ad conventionem generalem, quam in proximo^{dj} ponemus, omnibus consiliariis et terrarum nuntiis durarent duntaxat et ab omnibus firmissime observentur. In qua conventionem de istis et aliis excessibus consilio meliori et

^{cp} venturim *wyszogr.* 11.

^{cr} expectaret *warsz.* 14.

^{es} turri *wyszogr.* 11.

^{ct}—^{ct} unius anni ^{spatio} *warsz.* 14, *wyszogr.* 11.

^{cu}—^{cu} numeri et monetae *warsz.* 14.

^{cw}—^{cw} ob solvendum *warsz.* 14.

^{cy} observandam *warsz.* 14.

^{cz} ut si *warsz.* 14.

^{da} eos *warsz.* 14.

^{db}—^{db} iudicio tunc praesidencium *warsz.* 14.

^{dc} publicata *warsz.* 14, *wyszogr.* 11.

^{dd} presumpserit *warsz.* 14.

^{de} carcere *wyszogr.* 11.

^{df} decernimus *wyszogr.* 11.

^{dg} satisficient *warsz.* 14.

^{dh} censibus *warsz.* 14.

^{di} volumus *warsz.* 14.

^{dj} proximis *warsz.* 14.

deliberatione providebimus et statuemus aut, quos modo^{dk} posuimus articulos^{dl}, approbabimus¹⁴.

Ideo tuae Generositati committimus et mandamus convocatis nobiles in capitaneatu tuae^{dl} Generositatis^{dm} die terminorum et forensium fac praeconi alta voce publicare hos articulos et constitutiones nostras^{dm}, quas notarius terrestris expresse et intelligibiliter coram eis legat et repetat, ut omnes intelligant et easdem constitutiones nostras in omnibus articulis custodiant observentque firmissime ac^{do} eosdem articulos facta publicatione in librum terrestrem^{dp} facias inscribere^{dp} ita, ut neminem lateant, nec aliter faciat^{dr} ds Generositas tua^{ds} dt pro gratia nostra^{dt}. Datum Warschouie feria secunda post festum sancti Joannis Baptistae anno domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto¹⁵.

2. KS. ANNA MAZOWIECKA WYDAJE, PRZY UDZIALE RADY KSIĄŻĘCEJ I NA WNIOSEK POSŁÓW, STATUT ZMIENIAJĄCY POSTANOWIENIA STATUTU JANUSZA III O MĘŻOBÓJCACH Z 26 CZERWCA 1525 R.

Zakroczyńskim na sejmie 26 maja 1526

Oryginał — nieznan. Kopie — odpis z papierów Oswalda Balzera, Manuscripta Institutii Ossoliniani III/7784, k. 730, na podstawie księgi ziemskiej łomżyńskiej t. 7(10), fol. 661—661^v i księgi ziemskiej wiskiej t. 4(1139), fol. 195^v—196¹⁶.

Litterae illustrissimae ducis Annae etc. statuti noviter constituti et laudati et alterius cassativae ex mandato iudicii de verbo ad verbum introductae, quorum tenor talis.

Anna, Dei gratia, dux Masoviae, Russiae etc. Generosis capitaneo, iudici, subiudici, notario aliisque officialibus et dignitariis iudicii terrestris Lomzensis et districtuum eius in Colno, Zambrowo et Ostralanca, fidelibus grate nobis dilectis gratiam nostram. Manifestum vobis facimus, quia in hac conventione generali, quam cum consiliariis nostris, et nuntiis omnium terrarum in Zakroczyńskim habuimus, ad instantem et sollicitam petitionem dictorum nuntiorum terrestrium, constitutiones novas et

dk w warsz. 14. i wyszogr. 11 skrót przez ściągnięcie: mio lub maic.

dl articulo wyszogr. 11.

dl tuo warsz. 14.

dm brak w warsz. 14.

dn brak w warsz. 14.

do et warsz. 14.

dp—dp in omnibus districtibus scribere et introducere per notarium terrestrem facias warsz. 14.

dr fiat warsz. 14.

ds—ds brak w warsz. 14.

dt—dt pro nostra gratia warsz. 14.

¹⁴ Na tych słowach kończy się tekst w wyszogr. 11.

¹⁵ Po tekście warszawskim następuje formuła: commisso propria domini ducis, której nie ma w tekstach zakroczyńskim i wyszogrodzkim. Pod tekstem zakroczyńskim na f. 400^v znajduje się dopisek: Anno domini 1526 Sabbato in vigilia Sanctae Trinitatis and mandatum Illustriss dominae Annae Ducis Manzouie et commissionem dominorum consiliariorum iuxta litteras suae Illustritatis cassati articuli hic inserti.

¹⁶ Obie księgi spaliły się w 1944 r. w Archiwum Głównym w Warszawie.

articulos, qui erant per illustrissimum olim dominum ducem Janussium, fratrem nostrum charissimum, anno nuper exacto circa festum sancti Joannis Baptistae de comminatione consiliariorum, officialium et nobilium inter se de homicidiis et pensionibus, de pace in iudiciis servanda, in toto eorum processu cassavimus et mortificavimus cassamusque et extinguimus per praesentes praeter articulos et constitutiones de parricidis et invasione domorum et de excommunicatis, quos in eorum tenore et verbis omnibus de consilio et consensu consiliariorum et nuntiorum praedictorum validos et firmos relinquimus in robore; articulum etiam unum de occisione nobilis feminae emendatum et correctum ad voluntatem eorum in vigore remansimus et tenere ab omnibus in toto ducatu decrevimus sub hoc tenore et modo: si quis feminam nobilem cuiuscunque status interfecerit, talis qui se testibus plenis et non suspectis iustificare non poterit, summam pro capite nobili consuetam parti laesae et insuper poenam dictam Ruchą [s] ex antiquo solitam, videlicet sexaginta marcas numeri et monetae Polonicae pro fisco ducali solvere debet et praesentibus erit astrictus. Ideo vobis omnibus committimus et mandamus, quatinus mox visis praesentibus in terminis terrestribus convocatis ad id nobilibus tunc praesentibus, legatis eis primum has litteras nostras et tandem articulos hinc cassatos in libro terrestri etiam cassetis et describatis hosque articulos, quos in vigore relinquimus, permittatis stare in libro absque omni cassatione et cancellatione illas etiam litteras nostras propter hunc articulum emendatum et praemissa omnia in librum scribere faciatis et scribatis, secus non facturi sub gratia nostra.

Datum in conventionione generali Zacroczimensi, sabbato in vigilia sanctissimae Trinitatis, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Commissio dominorum consiliariorum

3. SEJM MAZOWIECKI WYDAJE WYROK W SPRAWIE SZL. ANDRZEJA DUCZIMIŃSKIEGO O BRATOBOJSTWO, W OPARCIU O STATUT KS. JANUSZA O MĘZOBOJSTWIE Z 1525 R. I KONFIRMACJĘ TEGOŻ PRZEZ ZYGMUNTA I Z 1532 R.

Warszawa na sejmie 30 maja 1532

Oryginał — nieznanym. Kopia — Akta ziemi grodu warsz. 15(1527—1532), f. 1629, AGAD.

Decretum Duczimino in causa fratricidii.

Domini consilarii in actu contenti reviso decreto domini palatini et vicesgerentis in toto ducatu Mazoviae in Vyschegrath facto eo tempore dum causa prosequeretur iuxta citationem contra nobilem Andream Duczimynski per instigatorem Regiae Maiestatis propositumque, extiterat pro interfectione germani ipsius olim nobilis Petri de Duczimyno, quem superveniens manu hostili et armata cum suis coadiutoribus super laborem ipsius disseminavit in agro suo interfecit, de vivoque mortuum efecit (tanquam super hunc, qui in primo termino non stetit citatus) et consors ipsius de iure sibi terminum reponere non potuit, eo quia erat

inculpata cum dicto fratricida pro facto et coadiutorium docuit super eandem pars actorea, iuxta statutum ducatus Masoviae de super obloquentem et sententias antiquas per olim dominos duces factas pro lege observatas, et iuxta praefatum decretum in Vyschegrath factum, a que erat appellatum ad conventionem generalem iudiciariam iuxta remissionem litteralem Regiae Maiestatis eidem remissioni satisfaciendo in eodem conventu domini consiliarii terminato debite apud se tali facto criminali fratricidii reviso statuto antiquo olim ducis Janussii et eiusdem confirmatione per Regiam Maiestatem plane in similibus causis disponenda et revisis sentiis illustrissimorum olim ducum ab antiquo fulminatis, et signanter in causa nobilium de blyzne pro fratricidio et Nowogdworskich pro matricidio factis et decretis, eundem Andream pro tam enormi facto, quod ausus est facere super germano suo olim nobili Petro decreverunt iuxta statutum. Nihilominus vero de benignitate iuris semoto rigore et forma iuris de consensu partis actoreae et instigantis nobilis Catherinae relictae, Stanislai, Joannis, Zophiae, Annae, Hedvigis, Margarethae, pueris praefati olim nobilis Petri interempti decreverunt eidem Catherinae tanquam naturali tutori puerorum suorum minorennium vel avunculo dictorum puerorum germano in terminis terrestribus secundis post reclamationem conventionis, plenos testes in proprio districtu partium nominare et iterum post nominationem testium in sequentibus ducere iuxta hanc rotham:

yako then Andrzej Duczimynski zabyl sliachathnego pyotra bratha swego mego maza a oycza moych dzieczi nasethwsiego sbroyno raka swemy pomocnyki na iego roboczcie, hy huczynili z niego martwego thako my Bog pomoz hy iego manka.

Testium

yako my o them viemy ysz ut supra.

Et dum pars actorea probabit super praefatum Andream extunc decreverunt bona omnia ipsius haereditaria capitaneo illius districtus confiscare pro fisco Regiae Maiestatis et caput praefatum interemptum iuxta statutum de eisdem bonis per capitaneum possedis persolvere et praefatum fratricidam iuxta statutum ducatus Mazoviae corrigere a quo decreto praefatus Andreas ad Regiam Maiestatem cum suis multis allegationibus in praesentia dominorum deductis ad conventionem generalem Regni Poloniae, quae prior et ubicumque celebrabitur appellabat sed ei domini defere noluerunt ex eo quia statutum plane disponit fratricidas simpliciter in turrim imponi et corrigere iuxta formam statuti et bona confiscari omnia. Et ipse Andreas iuxta consuetudinem sibi dabat et accipiebat allegationes suas in nullo obmittere volens et hos ideo decreverunt praefatae consorti olim dicti Petri interempti vel avunculo dictorum puerorum germano convicere dictum fratricidam testibus quia germanus suus, patruus dictorum puerorum minorennium cui probatio intererat, pro coadiutorio facti criminalis, quod dictus fratricida perpetravit super priori germano suo olim Jacobo Duczimynski est inculpatus etc.

4. SEJM MAZOWIECKI WYDAJE NA PROŚBĘ STAROSTY CZERSKIEGO, W OPARCIU O STATUT JANUSZA III O MĘŻOBÓJSTWIE, WYROK PREJUDYCJALNY W SPRAWIE O ZABÓJSTWO SZLACHCICA JANA SLANCZINSKIEGO PRZEZ CHŁOPÓW KRÓLEWSKICH ZE WSI WOLA GRODZKA

Warszawa na sejmie 30 maja 1532

Oryginał — nieznanym. Kopia — Akta ziemi i grodu warsz. 15 (1527—1532), f. 1631, AGAD

Decretum Slanczino pro forma statuti in causa homicidii super terrigena per cmethonem facti laudatum.

Quemadmodum generosus Florianus Parysch de Sieczcza capitaneus Czernensis querelam et negotium nobilium Andreae, Luce, Stanislai, Joannis et Augustis, puerorum olim nobilis Joannis Slanczinski de Slanczino detulerat in praesentiam dominorum consiliariorum pro moderna conventionem informationi, in qua querela praefati pueri questi erant praenominato capitaneo, quomodo colones vel subditi Regiae Maiestatis de Volya grodzka ipsis patrem ipsorum olim nobilem Joannem interfecerunt de vivoque mortuum efecerunt. Extunc domini consilarii de unanimi consilio eorum, ita statuerunt et pro sequela statuti ordinauerunt, quod praefati pueri olim dicti Joannis Slanczinski praefatos occisores omnes, qui ipsis patrem interfecerunt plenis testibus bonae famae simul et semel indivisae convicere debent, in terminis communibus proprii territorii in quo resident. Et cum sic fuerint illi malefactores convicti quotquot fuerint debent capita sua redimere smethonalia prout pensant ad que redimenda debent compelli per capitaneum illius loci a praestituto iuramento ad duas septimanas, sine quavis contradictione, et qui malefactorum convictus non habuerit quo collum suum redimet puniatur sententia capitis iuxta demeritum ipsius.